

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه تربیت مدرس

دانشکده علوم انسانی

پایان نامه کارشناسی ارشد

علوم اقتصادی

عنوان:

تخمین تابع تقاضای واردات کل ایران

نگارش:

انیسه نیکروان

استاد راهنما:

دکتر علی قنبری

استاد مشاور:

دکتر لطفعلی عاقلی

اطلاعات بزرگ منی بزرگ
تهیه و درآوردن

۱۳۸۸ / ۶ / ۱۶

اردیبهشت ۱۳۸۸

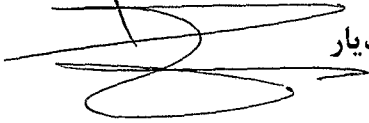
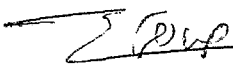
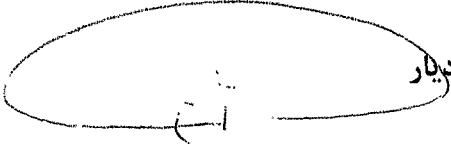

۱۱۶۵۴۳

۴ اردیبهشت ۱۹۷۲
د. هجری

به نام خدا

تاییدیه اعضای هیات داوران در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیات داوران نسخه نهایی پایان نامه کارشناسی ارشد خانم انیسه نیک روان تحت عنوان « تخمین تابع تقاضای واردات کل ایران » را از نظر فرم و محتوا بررسی نموده و پذیرش آن را برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیشنهاد می کند.

اعضای هیات داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	امضا
۱- استاد راهنما	دکتر علی قنبری	استادیار	
۲- استاد مشاور	دکتر لطفعلی عاقلی	استادیار	
۳- استاد ناظر	دکتر حسین صادقی	استادیار	
۴- استاد ناظر	دکتر نادر مهرگان	استادیار	
۵- نماینده تحصیلات تکمیلی	دکتر حسین صادقی	استادیار	

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، مبین بخشی از فعالیتهای علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه) عبارت ذیل را چاپ کند:

«کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد/ رساله دکتری نگارنده در رشته علوم اقتصادی است که در سال ۱۳۸۸ در دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی جناب آقای دکتر علی قنبری و مشاوره جناب آقای دکتر لطفعلی عاقلی از آن دفاع شده است.»

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه های انتشارات دانشگاه، تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اهدا کند. دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵: دانشجو تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تامین نماید.

ماده ۶: اینجانب انیسه نیک روان دانشجوی رشته علوم اقتصادی مقطع کارشناسی ارشد تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

نام و نام خانوادگی: انیسه نیک روان

تاریخ و امضا:
۸۸/۳/۲۰

آیین‌نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهش‌های علمی

دانشگاه تربیت مدرس

مقدمه: با عنایت به سیامت‌های پژوهشی و فناوری دانشگاه در راستای تحقق عدالت و کرامت انسانها که لازمه شکوفایی علمی و فنی است و رعایت حقوق مادی و معنوی دانشگاه و پژوهشگران، لازم است اعضای هیأت علمی، دانشجویان، دانش‌آموختگان و دیگر همکاران طرح، در مورد نتایج پژوهش‌های علمی که تحت عنوان پایان‌نامه، رساله و طرح‌های تحقیقاتی با هماهنگی دانشگاه انجام شده است، موارد زیر را رعایت نمایند:

ماده ۱- حق نشر و تکثیر پایان‌نامه/ رساله و درآمدهای حاصل از آنها متعلق به دانشگاه می باشد ولی حقوق معنوی پدید آورندگان محفوظ خواهد بود.

ماده ۲- انتشار مقاله یا مقالات مستخرج از پایان‌نامه/ رساله به صورت چاپ در نشریات علمی و یا ارائه در مجامع علمی باید به نام دانشگاه بوده و با تایید استاد راهنمای اصلی، یکی از اساتید راهنما، مشاور و یا دانشجوی مسئول مکاتبات مقاله باشد. ولی مسئولیت علمی مقاله مستخرج از پایان‌نامه و رساله به عهده اساتید راهنما و دانشجو می باشد.

تبصره: در مقالاتی که پس از دانش‌آموختگی بصورت ترکیبی از اطلاعات جدید و نتایج حاصل از پایان‌نامه/ رساله نیز منتشر می‌شود نیز باید نام دانشگاه درج شود.

ماده ۳- انتشار کتاب و یا نرم افزار و یا آثار ویژه حاصل از نتایج پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرح‌های تحقیقاتی کلیه واحدهای دانشگاه اعم از دانشکده ها، مراکز تحقیقاتی، پژوهشکده ها، پارک علم و فناوری و دیگر واحدها باید با مجوز کتبی صادره از معاونت پژوهشی دانشگاه و براساس آئین‌نامه های مصوب انجام شود.

ماده ۴- ثبت اختراع و تدوین دانش فنی و یا ارائه یافته ها در جشنواره‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی که حاصل نتایج مستخرج از پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرح‌های تحقیقاتی دانشگاه باید با هماهنگی استاد راهنما یا مجری طرح از طریق معاونت پژوهشی دانشگاه انجام گیرد.

ماده ۵- این آیین‌نامه در ۵ ماده و یک تبصره در تاریخ ۸۷/۴/۱ در شورای پژوهشی و در تاریخ ۸۷/۴/۲۳ در هیأت رئیسه دانشگاه به تایید رسید و در جلسه مورخ ۸۷/۷/۱۵ شورای دانشگاه به تصویب رسیده و از تاریخ تصویب در شورای دانشگاه لازم‌الاجرا است.

تقديم به:

پدر و مادر

تشکر و قدردانی

سپاس خدای را که هر چه هست از فضل و رحمت اوست.

از زحمات بی‌دریغ استاد بزرگوارم جناب آقای دکتر علی قنبری که راهنمایی اینجانب را در به ثمر رساندن این پایان نامه عهده‌دار بودند سپاسگزاری می‌نمایم.

از جناب آقای دکتر لطفعلی عاقلی که مشاوره اینجانب را عهده‌دار بوده و دلسوزانه در این امر مرا یاری نمودند کمال تشکر را دارم.

همچنین بر خود لازم می‌دانم که از جناب آقای دکتر حنطه و جناب آقای دکتر مزینی بخاطر راهنمایی‌های ارزشمندشان سپاسگزاری نمایم.

چکیده

تجارت خارجی در مجموعه فعالیت‌ها و سیاست‌گذاری‌های اقتصادی کشور نقش بسزایی دارد، بر این اساس است که شناخت ساختار واردات کشور به عنوان یکی از مهم‌ترین مسائل تجارت خارجی امری ضروری محسوب می‌شود. یک قدم اساسی جهت شناخت ساختار واردات، شناسایی عوامل تعیین‌کننده واردات و محاسبه کشش‌های متغیرهای تاثیرگذار در آن است. در این تحقیق با تکیه بر مبانی نظری و با استفاده از مطالعات انجام شده یک مدل خطی در فرم لگاریتمی دو طرفه برای تقاضای واردات ایران برای سال‌های ۱۳۸۶-۱۳۳۸ در نظر گرفته شده که در آن واردات تابعی از تولید ناخالص داخلی، شاخص قیمت‌های نسبی وارداتی، درآمدهای ارزی، ذخایر بین‌المللی با وقفه، واردات با وقفه و دو متغیر مجازی مربوط به سال‌های انقلاب و جنگ می‌باشد. نتایج حاصل از تخمین مدل در کوتاه‌مدت به روش OLS نشان داد که قیمت‌های نسبی و پس از آن درآمدهای ارزی بیشترین کشش را دارا می‌باشند. همچنین برآورد مدل در بلندمدت از دو روش انگل-گرنجر و جوهانسن تاییدکننده یکدیگر بوده و هر دو روش نشان می‌دهند که در بلندمدت تنها یک بردار هم‌جمعی بین تقاضای واردات کل و متغیرهای تاثیرگذار آن وجود دارد، در این حالت نیز کشش قیمت‌های نسبی و درآمدهای ارزی بزرگ‌تر از کشش سایر متغیرها بدست آمد. نتایج تابع واکنش آنی نیز نشان می‌دهد که بطور متوسط حداقل ۹ سال طول می‌کشد تا اثر هر یک از شوک‌های وارد شده به متغیرهای توضیحی تعدیل شود. همچنین نتایج تجزیه واریانس گویای آن است که قیمت‌های نسبی و درآمدهای ارزی در دوره بلندمدت ۱۰ ساله بیشترین اهمیت نسبی را در توضیح‌دهندگی تقاضای واردات دارا می‌باشند و نتایج قبلی را تایید می‌کند. ضرایب منفی بدست آمده برای متغیرهای مجازی نیز نشان‌دهنده تاثیر کاهشی این دوران بر واردات کل بوده است.

واژگان کلیدی: تقاضای واردات کل - هم‌جمعی - انگل - گرنجر - جوهانسن - تابع واکنش آنی - تجزیه

واریانس

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول: کلیات.....
۲	۱-۱- مقدمه.....
۲	۲-۱- تعریف مساله.....
۴	۳-۱- اهداف تحقیق.....
۴	۴-۱- سوالات تحقیق.....
۵	۵-۱- فرضیه‌ها.....
۵	۶-۱- مدل و روش تحقیق.....
۷	۷-۱- جمع‌بندی فصل.....
۸	فصل دوم: مروری بر مطالعات انجام شده و مبانی نظری تابع تقاضای واردات.....
۹	۱-۲- مقدمه.....
۹	۲-۲- مطالعات انجام شده درباره تابع تقاضای واردات.....
۹	۱-۲-۲- مطالعه در کشورهای توسعه‌یافته.....
۹	۱-۲-۲-۱- مطالعه هاتاگر و مگی (۱۹۶۹).....
۱۱	۲-۲-۲-۱- مطالعه پیر اوربین (۱۹۸۸).....
۱۲	۲-۲-۲-۲- مطالعه در کشورهای در حال توسعه.....
۱۲	۱-۲-۲-۲- مطالعه همفیل (۱۹۷۴).....
۱۵	۲-۲-۲-۲- مطالعه موران (۱۹۸۹).....
۱۶	۳-۲-۲-۲- مطالعه محسن خان (۱۹۷۴).....

- ۱۹.....مدل‌های مورد استفاده کارشناسان صندوق بین‌المللی پول (۱۹۹۳).....
- ۲۰.....مطالعه داتا و نصیرالدین احمد (۱۹۹۹).....
- ۲۱.....مطالعات انجام شده در مورد ایران.....
- ۲۱.....۱-۳-۲-۲ مطالعه پورمقیم (۱۳۵۶).....
- ۲۲.....۲-۳-۲-۲ مطالعه سیدعلی اکبر (۱۳۷۲).....
- ۲۳.....۳-۳-۲-۲ مطالعه فراهانی (۱۳۷۲).....
- ۲۳.....۳-۲- عوامل موثر بر تقاضای واردات.....
- ۲۴.....۳-۲-۱- قیمت‌های جهانی و داخلی.....
- ۲۵.....۳-۲-۱-۱- اثرات تغییر قیمت‌های داخلی و جهانی بر واردات.....
- ۲۷.....۳-۲-۱-۲- رابطه بین کشش قیمتی تقاضای واردات و کشش‌های قیمتی عرضه و تقاضای داخلی.....
- ۲۹.....۳-۲-۲- رابطه درآمد و واردات در قالب یک الگوی تجارت.....
- ۳۱.....۳-۳-۲- دریافتی‌های ارزی و ذخایر بین‌المللی.....
- ۳۲.....۴-۳-۲- نرخ ارز.....
- ۳۳.....۴-۲- استخراج تابع تقاضای واردات.....
- ۳۳.....۴-۲-۱- استخراج تابع تقاضای واردات از طریق حداکثرکردن مطلوبیت.....
- ۳۴.....۴-۲-۲- استخراج تابع تقاضای واردات کل از روش حداقل‌سازی تابع هزینه.....
- ۳۷.....۵-۲- جمع‌بندی فصل.....
- ۴۰.....فصل سوم: تجارت خارجی در ایران با تاکید بر واردات کل.....
- ۴۱.....۱-۳- مقدمه.....
- ۴۲.....۲-۳- استراتژی جایگزینی واردات.....
- ۴۳.....۱-۲-۳- اهرم‌های رایج در استراتژی جایگزینی واردات.....

- ۳-۳- استراتژی توسعه صادرات ۴۴
- ۳-۳-۱- ابزارها و اهرم‌های رایج در استراتژی توسعه صادرات ۴۵
- ۳-۴- وضعیت مبادلات تجاری جهانی ۴۶
- ۳-۵- تجارت خارجی در ایران ۵۲
- ۳-۵-۱- تجارت خارجی در برنامه‌های قبل از انقلاب ۵۲
- ۳-۵-۲- تجارت خارجی در برنامه‌های بعد از انقلاب ۵۴
- ۳-۵-۲-۱- تجارت خارجی در برنامه اول توسعه (۱۳۷۲-۱۳۶۸) ۵۴
- ۳-۵-۲-۲- تجارت خارجی در برنامه دوم توسعه (۱۳۷۸-۱۳۷۴) ۶۰
- ۳-۵-۲-۳- تجارت خارجی در برنامه سوم توسعه (۱۳۸۳-۱۳۷۹) ۶۴
- ۳-۵-۲-۴- تجارت خارجی در برنامه چهارم توسعه (۸۸ - ۱۳۸۴) ۶۸
- ۳-۶- بررسی روند واردات در ایران ۷۱
- ۳-۶-۱- روند واردات در قبل از انقلاب ۷۱
- ۳-۶-۲- روند واردات در دوران جنگ تحمیلی (۶۷-۱۳۵۸) ۷۲
- ۳-۶-۳- روند واردات بعد از جنگ تحمیلی تا سال ۱۳۸۶ ۷۵
- ۳-۷- توزیع جغرافیایی واردات ایران ۷۷
- ۳-۸- ترکیب کالایی واردات کشور ۸۳
- ۳-۹- جمع‌بندی فصل ۹۰
- فصل چهارم: برآورد مدل ۹۱
- ۴-۱- مقدمه ۹۲
- ۴-۲- معرفی مدل ۹۲
- ۴-۳- بررسی ایستایی متغیرها ۹۴

۹۴	۴-۴- آزمون ایستایی دیکی- فولر تعمیم یافته
۹۶	۵-۴- برآورد تابع تقاضای واردات کل ایران
۱۰۳	۶-۴- الگوی خود توضیح برداری (VAR)
۱۰۴	۷-۴- برآورد رابطه تعادلی بلندمدت با استفاده از روش جوهانسن
۱۰۷	۸-۴- نتایج آزمون تابع واکنش آنی
۱۰۹	۹-۴- تجزیه واریانس متغیر وابسته
۱۱۲	۱۰-۴- جمع‌بندی فصل
۱۱۳	فصل پنجم: بحث و نتیجه‌گیری
۱۲۱	منابع و مآخذ
۱۲۶	پیوست

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۳۸	جدول (۱-۲) مطالعات انجام شده در زمینه برآورد تابع تقاضای واردات کل در کشورهای توسعه یافته
۳۸	جدول (۲-۲) مطالعات انجام شده در زمینه برآورد تابع تقاضای واردات کل در کشورهای در حال توسعه
۳۹	جدول (۳-۲) مطالعات انجام شده در زمینه برآورد تابع تقاضای واردات کل در ایران
۴۷	جدول (۱-۳) تغییرات حجم تجارت جهانی (درصد تغییر نسبت به سال قبل)
۵۳	جدول (۲-۳): ترکیب واردات و تغییرات آن طی برنامه‌های عمرانی کشور (درصد)
۵۶	جدول (۳-۳): مقایسه عملکرد واردات و صادرات غیرنفتی در برنامه نخست با اهداف پیش بینی شده (میلیون دلار)
۵۷	جدول (۴-۳) تغییرات ساختاری در واردات کشور
۵۹	جدول (۵-۳) ترکیب واردات در برنامه اول (درصد)
۶۱	جدول (۶-۳) مقایسه عملکرد واردات و صادرات غیرنفتی در برنامه دوم با اهداف پیش بینی شده (میلیون دلار)
۶۳	جدول (۷-۳) ترکیب واردات به ترتیب گروه کالایی در برنامه دوم (درصد)

- جدول (۳-۸) مقایسه عملکرد واردات و صادرات غیرنفتی در برنامه سوم با اهداف پیش بینی شده (میلیون دلار)..... ۶۵
- جدول (۳-۹) ترکیب واردات به ترتیب گروه کالایی در برنامه سوم (درصد)..... ۶۷
- جدول (۳-۱۰) مقایسه عملکرد واردات و صادرات غیرنفتی در برنامه چهارم با اهداف پیش بینی شده (میلیون دلار)..... ۶۹
- جدول (۳-۱۱) ارزش واردات کل ایران (میلیون دلار)..... ۷۷
- جدول (۳-۱۲) ارزش و سهم وارداتی ۵ قاره آمریکا، اروپا، آسیا، آفریقا و اقیانوسیه (میلیون دلار، درصد)..... ۸۱
- جدول (۳-۱۳) ارزش و سهم واردات به تفکیک کالایی (میلیون دلار، درصد)..... ۸۸
- جدول (۴-۱) نتایج آزمون دیکی - فولر تعمیم یافته در سطح متغیرها..... ۹۵
- جدول (۴-۲) نتایج آزمون دیکی - فولر تعمیم یافته با تفاضل مرتبه اول متغیرها..... ۹۶
- جدول (۴-۳) نتیجه آزمون دیکی - فولر تعمیم یافته در سطح برای جمله پسماند..... ۹۹
- جدول (۴-۴) مقایسه کشش‌های بدست آمده در کوتاه‌مدت و بلندمدت..... ۱۰۲
- جدول (۴-۵) نتایج آزمون اثر..... ۱۰۴
- جدول (۴-۶) نتایج آزمون حداکثر مقدار ویژه..... ۱۰۵
- جدول (۴-۷) برآورد ضرایب بلندمدت تعادلی به روش جوهانسن..... ۱۰۶
- جدول (۴-۸) مقایسه برآوردها از دو روش انگل- گرنجر و جوهانسن..... ۱۰۶
- جدول (۴-۹) عکس العمل تقاضای واردات کل نسبت به شوک در سایر متغیرها..... ۱۰۸
- جدول (۴-۱۰) تجزیه واریانس تقاضای واردات کل..... ۱۱۰

فهرست نمودارها

عنوان	صفحه
نمودار (۲-۱) استخراج منحنی تقاضای واردات کشور B.....	۲۵
نمودار (۲-۲) اثرات تغییر قیمت‌های داخلی و جهانی بر واردات.....	۲۶
نمودار (۲-۳) رابطه تقاضای واردات با عرضه و تقاضای داخلی.....	۲۷
نمودار (۲-۴) رابطه مثبت درآمد و واردات در قالب یک الگوی تجارت.....	۳۰
نمودار (۲-۵) رابطه واردات و درآمد در شرایط پست بودن کالای وارداتی.....	۳۱
نمودار (۳-۱) روند رشد مبادلات بازرگانی جهان (۹۹ - ۱۹۹۰) (درصد).....	۴۹

- نمودار (۲-۳) روند رشد تجارت جهان (۲۰۰۷ - ۱۹۹۹) (درصد)..... ۵۱
- نمودار (۳-۳) روند رشد واردات و صادرات کشورهای صنعتی و درحال توسعه (۲۰۰۷ - ۱۹۹۹) (درصد)..... ۵۱
- نمودار (۴-۳) مقایسه رشد واردات و صادرات کشورهای صنعتی و درحال توسعه (۲۰۰۷ - ۱۹۹۹) (درصد)..... ۵۱
- نمودار (۵-۳): مقایسه عملکرد و پیش بینی واردات و صادرات غیرنفتی در برنامه اول (میلیون دلار)..... ۵۶
- نمودار (۶-۳) مقایسه ترکیب واردات طی برنامه اول (درصد)..... ۵۹
- نمودار (۷-۳) مقایسه عملکرد و پیش بینی واردات و صادرات غیرنفتی در برنامه دوم (میلیون دلار)..... ۶۲
- نمودار (۸-۳) ترکیب واردات به ترتیب گروه کالایی در برنامه دوم (درصد)..... ۶۴
- نمودار (۹-۳) مقایسه عملکرد و پیش بینی واردات و صادرات غیر نفتی طی برنامه سوم (میلیون دلار)..... ۶۶
- نمودار (۱۰-۳) ترکیب واردات در برنامه سوم به ترتیب گروه کالایی (درصد)..... ۶۷
- نمودار (۱۱-۳) مقایسه پیش بینی و عملکرد واردات در سه سال اول برنامه چهارم (میلیون دلار)..... ۶۹
- نمودار (۱۲-۳) مقایسه پیش بینی و عملکرد صادرات غیرنفتی در سه سال اول برنامه چهارم (میلیون دلار)..... ۷۰
- نمودار (۱۳-۳) روند واردات کل (۱۳۵۷ - ۱۳۳۸) (میلیون دلار)..... ۷۲
- نمودار (۱۴-۳) روند واردات کل (۱۳۶۷ - ۱۳۵۸) (میلیون دلار)..... ۷۴
- نمودار (۱۵-۳) روند واردات کل (۱۳۶۸ - ۱۳۸۶) (میلیون دلار)..... ۷۶
- نمودار (۱۶-۳): روند سهم وارداتی ۵ قاره؛ اروپا، آسیا، آمریکا، اقیانوسیه و آفریقا (۱۳۵۰ - ۱۳۸۶) (درصد)..... ۷۸
- نمودار (۱۷-۳) مقایسه سهم ۸ شریک عمده تجاری آسیایی از کل واردات ایران (۱۳۸۶ - ۱۳۷۴) (درصد)..... ۷۹
- نمودار (۱۸-۳) روند سهم هر یک از گروه‌های کالایی نسبت به کل واردات در سال‌های (۸۶ - ۱۳۳۸) (درصد)..... ۸۴
- نمودار (۱۹-۳) روند واردات هر یک از گروه‌های کالایی در سال‌های (۸۶ - ۱۳۳۸) (میلیون دلار)..... ۸۵
- نمودار (۱-۴) نتایج آزمون CUSUM..... ۱۰۰
- نمودار (۲-۴) نتایج آزمون CUSUM مربعات..... ۱۰۰
- نمودار (۳-۴) عکس العمل تقاضای واردات کل نسبت به شوک در سایر متغیرها..... ۱۰۹
- نمودار (۴-۴) تجزیه واریانس تقاضای واردات کل..... ۱۱۱

فصل اول

کلیات

۱-۱- مقدمه

تجارت بین‌الملل حلقه پیوند اقتصاد جهانی و اقتصاد ملی است و در بسیاری موارد به منزله زمینه‌ساز مناسبات میان کشورها مطرح شده است، از این‌رو دارای چنان اهمیتی است که از همان آغاز شکل‌گیری مبانی علم اقتصاد به این مقوله توجه جدی شده است. نوع نیازهای انسان و منابع اقتصادی و پراکندگی آن‌ها در جهان امروز به حدی است که مبادله کالا و خدمات را از کشوری به کشور دیگر تقریباً اجتناب‌ناپذیر ساخته است. واردات و صادرات و مسائل مربوط به آن فرا روی هر کشوری قرار دارد و گریزی از آن نیست، تنها کشورهایی می‌توانند ابتکار عمل را در حل امور مربوط به تجارت خارجی خود در دست داشته باشند که با توجه به اهداف بلندمدت اقتصادی-اجتماعی، روش و برنامه معینی طرح‌ریزی کرده باشند. بدیهی است که اعمال سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌های صحیح در این بخش منوط به شناخت هرچه دقیق‌تر ویژگی‌های اجزای تجارت خارجی و عوامل موثر بر آن در هر کشوری می‌باشد. یکی از محورهای اطلاعات لازم جهت برنامه‌ریزی در بخش تجارت خارجی، آگاهی از ساختار واردات و به عبارتی دقیق‌تر تابع تقاضای واردات است.

۱-۲- تعریف مساله

واردات یک کشور از یک طرف نشان‌دهنده امکانات و ظرفیت اقتصاد جهانی در تولید کالاها و از طرف دیگر نشان‌دهنده میزان نیازهای اقتصاد داخلی کشور می‌باشد. با توجه به این نیازهای داخلی است که

هر کشوری اقدام به تامین نیازهای خود از کشورهای دیگر از طریق واردات می‌نماید، کیفیت و کمیت واردات ایران نیز متأثر از این نیازها و تغییرات و تحولات اقتصاد جهانی است. بدین منظور روند واردات ایران را در دو دوره زمانی ۱۳۳۸ تا انقلاب اسلامی و ۱۳۵۸ تا ۱۳۸۶ مورد بررسی قرار می‌دهیم.

در مجموع تا قبل از سال ۱۳۵۲ در ایران سیاست‌های حمایت تجاری با استفاده از موانع تعرفه‌ای با اخذ حقوق گمرکی، سود بازرگانی و اخذ کارمزد و موانع غیرتعرفه‌ای نظیر ممنوعیت‌ها بر واردات برخی از کالاهای غیرضروری و اخذ مجوزها صورت می‌گرفت تا حتی‌الامکان از ورود کالاهای ساخته شده به کشور جلوگیری شود. اما از سال ۱۳۵۲ به بعد با وقوع شوک نفتی و چهار برابر شدن قیمت‌های جهانی نفت و افزایش درآمدهای ارزی دولت، واردات به شدت افزایش یافت. در سال‌های ۱۳۵۷ و ۱۳۵۸ در جریان انقلاب و سال اول وقوع انقلاب واردات کاهش یافت. در فاصله‌ی سال‌های ۱۳۵۸ تا ۱۳۶۷ به دلیل وقوع جنگ تحمیلی و هم‌چنین به دلیل تحریم اقتصادی آمریکا علیه ایران که بیشترین تأثیر را بر واردات و صادرات کشور داشت، اقتصاد کشور دچار تغییر و تحول شدیدی شد و واردات کشور با محدودیت بسیار زیادی مواجه شد، میزان ارزش واردات کشور طی دوره مذکور با نوسانات نسبتاً شدیدی همراه بود ولی در کل از میزان واردات نسبت به آخرین سال‌های قبل از انقلاب تقریباً کاسته شد.

با پایان جنگ در سال ۱۳۶۸ با شروع بازسازی و اتخاذ سیاست‌های باز تجاری واردات به شدت افزایش یافت و این افزایش تا سال ۱۳۷۰ ادامه یافت. اما نوسان‌های قیمت نفت و موازنه منفی تراز تجاری سبب شد مجدداً واردات کاهش یابد. پس از سال ۱۳۷۰ سیاست‌های تحدیدی واردات به دلیل نگرانی‌های ناشی از کاهش درآمدهای نفتی و پرداخت بدهی‌های خارجی ادامه یافت و نهایتاً پس از سال ۱۳۷۸ در راستای اتخاذ سیاست‌های باز تجاری و افزایش درآمدهای نفتی به خصوص در سال‌های اخیر، بسیاری از موانع غیرتعرفه‌ای حذف شد و رشد بسیار گسترده و چشمگیری در واردات به وجود آمد.

فعالیت‌های تجارت خارجی در بعد واردات، تاثیرات زیادی بر اقتصاد کشورها، به ویژه بر میزان تولید، اشتغال و سطح قیمت‌ها خواهند داشت. در کشورهای جهان سوم و از جمله ایران که بخش اعظم نیازهای خود را از طریق واردات بر طرف می‌گردانند، این موضوع جای تأمل و تعمق بیشتری دارد، چرا که گاهی این وابستگی‌های اقتصادی به بی‌ثباتی اقتصاد داخلی، وابستگی‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی منجر می‌شود، لذا واردات مقوله‌ای بسیار مهم در اقتصاد هر کشوری می‌باشد، بنابراین در این تحقیق بر آن شدیم که به بررسی و تخمین تابع تقاضای واردات کل ایران با استفاده از روش‌های اقتصاد سنجی برای سال‌های ۱۳۳۸ لغایت ۱۳۸۶ بپردازیم.

۳-۱- اهداف تحقیق

در بخش تجارت خارجی اقتصاد ایران واردات از مقولاتی است که اهمیت و جایگاه آن به ویژه با ظهور بخش نفت، دائماً گسترش پیدا کرده است. با توجه به این امر و با توجه به وابستگی ساختاری بخش‌های مختلف اقتصاد ایران به واردات، شناخت ابعاد مختلف این مساله بسیار حائز اهمیت است لذا اهداف تحقیق را در ۴ مورد زیر می‌توانیم خلاصه کنیم:

- ۱- نقش واردات در ساختار اقتصادی کشور
- ۲- بررسی عوامل موثر بر تقاضای واردات کل
- ۳- برآورد تابع تقاضای واردات کل ایران
- ۴- ارائه راهکارهای سیاستی در زمینه واردات کل

۴-۱- سوالات تحقیق

با توجه به مطالب گفته شده بالا، مهم‌ترین سوالات اساسی در این خصوص آن است که:

- ۱- آیا بین تقاضای واردات کل و متغیرهای تاثیرگذار آن رابطه بلندمدت (تعادلی) وجود دارد؟

۲- کشش تقاضای واردات کل نسبت به تولید ناخالص داخلی و قیمت‌های نسبی واردات چگونه

است؟

مطالعه حاضر برای پاسخ‌گویی به سؤالات مذکور، به تخمین تابع تقاضای واردات کل می‌پردازد.

نتایج حاصل را می‌توان در قالب فرضیه‌های تحقیق ارائه نمود.

۱-۵- فرضیه‌ها

۱- بین تقاضای واردات کل و متغیرهای تاثیرگذار آن رابطه بلندمدت (تعادلی) وجود دارد.

۲- کشش تقاضای واردات کل نسبت به تولید ناخالص داخلی بیشتر از قیمت‌های نسبی واردات

است.

۱-۶- مدل و روش تحقیق

در ادبیات اقتصادی، مدل تقاضای واردات شاهد تحولات گسترده‌ای بوده است، تقریباً در تمامی

مطالعات از درآمد و قیمت‌های نسبی به عنوان متغیرهای توضیح‌دهنده تقاضای واردات استفاده شده

است:

$$M_d = f\left(Y, \frac{P_m}{P_d}\right) \quad f_1 > 1 \quad f_2 < 0 \quad (1-1)$$

که در آن منظور از M_d تقاضای واردات کل، Y درآمد، P_m شاخص قیمت کالاهای وارداتی و

P_d شاخص قیمت کالاهای تولید و مصرف شده در داخل کشور است. اما در تعدادی از مطالعات از

جمله مطالعه همفیل (۱۹۸۴)^۱، خان و نایب (۱۹۸۸)^۲، موران (۱۹۸۹)^۳ نشان داده شد که مدل‌های

^۱- Hemphill, W.L., 1974. The Effect of Foreign Exchange Receipts on Import of Less Developed Countries. IMF Staff Paper, vol.II, No. 3, pp. 637-673.

^۲- Khan, M. S. and Knight, M. D., 1988. Import Compression and Export Performance in Developing Countries. Review of Economics and Statistics, vol. 70, pp. 315-321.

^۳- Moran, C., 1989. Imports Under a Foreign Constraint. The World Bank Economic Review, vol. 3, no. 2, pp. 279-295.

سنتی که در آن واردات تابعی از درآمد و قیمت‌های نسبی می‌باشد تنها برای بررسی تقاضای واردات در کشورهای توسعه یافته مناسب است چرا که کشورهای در حال توسعه با محدودیت‌های ارزی روبرو می‌باشند و همین محدودیت‌ها سیاست‌های دولت را در جهت محدود ساختن واردات سوق می‌دهند. کنترل‌های ارزی، نرخ ارز و محدودیت‌های مقداری که به‌طور مستقیم و غیر مستقیم بر حجم واردات اثر می‌گذارد، نقشی تعیین‌کننده در جریان‌های تجاری این کشورها ایفا کرده است.

از سوی دیگر با توجه به مطالعه‌ای که خان (۱۹۷۴)^۴ انجام داد به نظر می‌رسد که در کشوری مثل ایران به لحاظ وجود موانع تجاری، کنترل‌های دولت، بوروکراسی حاکم بر روند تجاری و غیره، تمام مقادیر مورد تقاضای کشور از کالاهای خارجی در همان دوره زمانی (سال جاری مورد نظر) وارد نمی‌شود، در نتیجه با توجه به مکانیسم تعدیل جزئی، فرض برابری واردات مطلوب و واردات واقعی در دوره t ، $(M_t^* = M_t)$ عملاً نقض خواهد شد. از آنجا که در مطالعاتی که به وسیله خان و راس^۵ (۱۹۷۷) و سالاس^۶ (۱۹۸۲) انجام شده است در برآورد تابع تقاضای واردات کل، فرم لگاریتمی خطی آن به فرم خطی آن ترجیح داده می‌شود در نتیجه به منظور بررسی تابع تقاضای واردات کل ایران با توجه به مطالب گفته شده بالا، در این مطالعه مدل در نظر گرفته شده به صورت زیر می‌باشد:

$$LM_t = \alpha_0 + \alpha_1 LY_t + \alpha_2 LP_t + \alpha_3 LEX_t + \alpha_4 LR_{t-1} + \alpha_5 LM_{t-1} + \alpha_6 D_1 + \alpha_7 D_2 + U_t \quad (2-1)$$

در اینجا منظور از L لگاریتم طبیعی، M_t ارزش واردات کل ایران، Y_t تولید ناخالص داخلی ایران، $P_t = \left(\frac{P_m}{P_d}\right)_t$ شاخص قیمت کالاهای وارداتی (P_m) به شاخص قیمت کالاهای تولید و مصرف شده در داخل کشور (P_d)، EX_t درآمدهای ارزی حاصل از صادرات کالا و خدمات، R_{t-1} ذخایر بین‌الملل با 1 وقفه، M_{t-1} حجم واردات کل ایران با یک وقفه، D_1 متغیر دامی مربوط به سال‌های انقلاب، D_2 متغیر مجازی (موهومی) مربوط به سال‌های جنگ، U_t جمله اختلال می‌باشد.

⁴- Khan, S. Mohsin., 1974. Import and Export Demand in Developing Countries. I. M. F staff paper, no. 1974, pp. 678- 693.

⁵- Khan, M. S. and Ross, K. Z., 1977. The Functional Form of the Aggregate Import Equation. Journal of International Economics, vol. 7, pp. 149-60.

⁶- Salas, G., 1982. Estimation of the Structure and Elasticities of Mexican Imports in the Period 1961-1979. Journal of Development Economics, vol. 10, pp. 297-311.